

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 237–254.

TRENDEK A KÖNYVTÁRÉPÍTÉSZETBEN

MODERN KÖNYVTÁRAK, KÖNYVTÁRBELSŐK

A VILÁG MINDEN TÁJÁRÓL

BARÁTNÉ HAJDU ÁGNES

ELTE BTK KITI, egyetemi tanár,
Könyvtártudományi Tanszék, tanszékvezető;
Magyar Könyvtárosok Egyesülete, elnök

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Egy könyvtárépület fejlesztési programja a hosszú távú célok, a gyűjteménypolitika, a személyzet és a szolgáltatások átfogó felülvizsgálatával kell, hogy kezdődjön. A célkitűzések megjelennek a könyvtárépítési programnyilatkozatban, amely tulajdonképpen az intézmény – előrevetített használati és szolgáltatási célok által meghatározott – funkcionális szükségleteinek gyakorlati meghatározása.

Az információhoz való szabad hozzáférés olyan közös alapelv, mely szükségszerűen átszövi valamennyi kitűzött célt és feladatot. A várható új igények meghatározásakor segítségünkre lehetnek a nemzetközi trendek, stratégiák, ugyanakkor a speciális, a helyi közösségre szabott igények számbavételére és tervezésére is szükség van.

A ma könyvtárépületének jellemzői: impozáns és térbe illeszkedő épület; látványos megjelenés mellett gazdaságos üzemeltetés (színek, pergolaszerű borítás, természetes megvilágítás, árnyékolás, zöld könyvtári elvek megjelenése); elkülönülő funkcionális, variálható terek, átlátható szerkezet, a tájékozódást segítő felépítés; modern IKT technológiára alapuló szolgáltatások; kényelmes belső terek, színekben gazdag és esztétikus bútorok; a helyi identitást motiváló elemek.

Az értékteremtésre koncentrál: információelérés helyett hatékonyság, partnerség és együttműködés, figyelem a használókra, a tanulás és információs műveltség támogatása, sokszínű, változatos speciális szolgáltatások kínálása. A könyvtár fogalmának újraértelmezésével inspirációt nyújt a felhasználóknak, akik többé nem passzív elemei a rendszernek, már nem csupán tudást akarnak, hanem tapasztalást, és nemcsak megszerezni akarják az információt, hanem előállítani is.

Preambulum

Tudományos publikáció esetén szokatlan személyes bevezetéssel kell kezdenem, de ahhoz, hogy a tanulmányhoz empirikus adalékokkal is szolgálhassak, szükség volt arra a munkára és lehetőségre, amelyet az *IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions – Könyvtáros Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége) Igazgatótanácsának* tagjaként kaptam az elmúlt években. A *WLIC (World Library and Information Conference)* konferenciák előkészítő bizottsága feladataiban szerepet vállalva, számos országban jártam, ahol

különböző, a könyvtáros világban ikonikus, innovatív, különleges technikai adottságokkal rendelkező, úttörő módszerekkel működő, az adott hely szellemiségét jól tükröző intézményeket volt alkalmam meglátogatni, eredményeiket összehasonlítani.

Könyvtári trendek és stratégiák

A könyvtárépület fizikai terei, megjelenése, a településen belüli elhelyezkedése, esztétikai hatása, építészeti filozófiája nagyban befolyásolja a benne működő intézmények szolgáltatásait, lehetőségeit és az ott folyó munka színvonalát is. Természetesen léteznek kivételek, amikor egy szerény adottságokkal rendelkező épületben a munkatársak erőfeszítése csodákra képes, és megcáfolja az előzőekben leírt általános megállapításokat, de ennek ára van: sok-sok energia, óriási innovációs befektetés, mely költséghatékonysága esetenként nem a legjobb.

Ahhoz, hogy egy könyvtárépület megfelelően betölthesse feladatát, szolgálhassa a felhasználóit, megfelelő infrastruktúrát biztosítva a tevékeny és újító szemléletű szakmai munkának, lehetőség szerint az építészeti megfontolások mellett illeszkednie kell az aktuális könyvtári trendekhez és a környezet speciális elvárásaihoz is. Az új és várható igények meghatározásakor segítségünkre lehetnek a nemzetközi trendek, stratégiák, ugyanakkor a helyi közösségre szabott igények számbavételére és tervezésére is szükség van. Hivatásunk általános küldetése azonban ennél sokkal nagyobb ívű. Célunk, hogy a könyvtárak segítsék és támogassák szűkebb és tágabb környezetük társadalmi és gazdasági fejlődését, hozzájárulva ezzel az életminőség javításához. Ahogy az a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete 49. miskolci vándorgyűlésének nyitó plenáris ülésén* elhangzott: „a könyvtárak szerte a világon, és jellemzően Magyarországon is, kiléptek az évszázadok alatt megszokott statikus könyvtár-olvasó viszonyrendszerből és számos, a társadalom számára egyéb területen is hasznosítható, segítő, támogató, képességfejlesztő, hátrányos helyzetet kompenzáló tevékenységet folytatnak – ezekkel is segítve a lakosság életminőségének javítását.”¹

A trendek és stratégiák részletes áttekintése nem ennek a tanulmánynak a célja, ezért csak olyan mértékben tesszük ezt meg, amennyire ez szükséges témánk tárgyalása érdekében.

Trendjelentés

Az IFLA először *Sinikka Sipilä* elnöki felkészülése idején adta ki a *Trendjelentést*, melyet 2016 és 2019 között évenként aktualizáltak, felismerve a kiadvány jelentőségét és óriási hatását. Ennek bizonyságául a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete* konferenciasorozatot szervezett és kiadta az alapkiadás, illetve az első aktualizálás legfontosabb fejezeteit.² Az első három követő kiadvány esettanulmányokat, jó gyakorlatokat és néhány összefoglaló tanulmányt közölt, míg a 2019 decemberi füzet az első jelentéshez hasonlóan rövid összefoglalást a társadalmi folyamatokban érzékelhető, a könyvtárak számára irányokat mutató további trendekről. Az összefoglaló alapja a 2019-es athéni IFLA konferencián tartott elnöki ülés és workshop volt.

1. táblázat

Az IFLA Trendjelentés és 2019-es aktualizálásának összehasonlítása

Trendjelentés 2013	Trendjelentés 2019 Aktualizálás ³
<ol style="list-style-type: none"> 1. Az új technológia kiterjeszti az információhoz való hozzáférést, ugyanakkor korlátokat is állít. 2. Az online tanulás átalakítja és megváltoztatja a hagyományos oktatást. 3. Az adatvédelem és a magánélet határai újradefiniálódnak. 4. A hálózatba kapcsolt társadalmakban új vélemények és csoportok vonják magukra a figyelmet és jutnak szerephez. 5. Az új technológiák átalakítják a globális információs gazdaságot. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. A bizonytalanság kezelése. 2. Holisztikus megközelítések alkalmazása. 3. Összemérhető rendszerekben dolgozunk.

A 2019-ben meghatározott további irányvonalak a bizonytalanság kezelését, az innováció és a lehetőség hármását írják le a pontok részletezésekor, melyekre a könyvtáraknak meg kell találniuk a maguk válaszait, és ebben az IFLA természetesen az információs szakemberek segítségére kíván lenni.

Gerald Leitner, az IFLA főtitkára 2017-ben a 83. IFLA World Library and Information Congress (WLIC) alkalmával Wrocławban hivatalosan is bejelentette, hogy az IFLA vezetősége ötévente új trendjelentés kiadását határozta el, melyben szabványokkal, útmutatókkal és olyan kezdeményezésekkel, mint a *Global Vision* program felületet és lehetőségeket biztosít az együtt gondolkodásra, stratégia alkotásra, tudásunk és tapasztalataink megosztására.⁴

Az információhoz való szabad és egyenlő hozzáférés olyan közös alapelv, mely szükségszerűen átszövi valamennyi célkitűzésünket és tennivalónkat. 2003-ban megváltozott az IFLA működésének néhány alapvető szabálya, így az elnöki mandátum immár két évre szól, melyet egy ugyancsak kétéves, az elnöki pozícióra való felkészülést segítő, úgynevezett leendő elnöki pozíció előz meg, így a poszt várományosának lehetősége van felkészülni az elnöki feladatok ellátására és programjának kidolgozására.⁵ Az IFLA elnökök programjaikhoz jelmondatot is választanak, melyek lényegében a küldetést jellemző, meghatározó kijelentések. Ezek a jelmondatok és a rájuk épülő programok az információs szabadságról, a hozzáférés biztosításáról, a tudáshoz vezető útról, a tanuláshoz való jogról és lehetőségéről, az innováció fontosságáról, az összefogás jelentőségéről, a minőségi szolgáltatásokról, a marketing és kommunikáció szerepéről, az érdekérvényesítésről, a fenntarthatóságról, a bennünk rejlő lehetőségekről és innovációk erejéről és hatásáról szóltak.

Az IFLA stratégiája 2019–2024

Az IFLA jelenleg érvényben lévő – az athéni IFLA konferencián 2019-ben bejelentett – 2019–2024 közötti stratégiája⁶ több szempontból is különleges dokumentum. Olyan stratégia, amely a 2016–2021 közötti stratégiai időszakot szakította meg, és helyezte új alapokra. A stratégiai szempontok kidolgozásába soha nem látott széles rétegeket vont be, akciókat, workshopokat, képzéseket rendelt a folyamathoz. Megjelennek benne az előző évek jól működő jelmondatai és a konferenciák vezértémái, mint például a *Global Voice of Libraries, Roadmap for the Future* és a mindezt lehetővé tevő IFLA *Global Vision* program is. Az új stratégia a *Framework for Actions* megnevezést használja, utalva ezzel Donna Scheeder, az IFLA 2015 és 2017 közötti elnöke jelmondatára, a „*Libraries: A Call to Action*”-re. A bevezetés érdekessége, hogy az aktív tagsági közreműködésre utalva, olyan dokumentumnak nevezi a stratégiát, amelyet a könyvtárak (könyvtárosok) készítettek a könyvtárakért! Az IFLA 2019–2024 közötti stratégiájának négy nagy témaköre van:

1. A könyvtárak egységes hangjának megerősítése;
2. A szakmai gyakorlat fejlesztése és ösztönzése;
3. A könyvtári terület összekapcsolása és megerősítése;
4. Az IFLA szervezetének optimalizálása.

Minden stratégiai pont négy további kulcskezdemenyezéssel részletezi az érintendő részterületeket, ezek tanulmányozása vezet el bennünket a teljes megértéshez. Az iniciatívákat két évente felülvizsgálják és szükség esetén módosítják vagy megváltoztatják. Különösen igaz ez a kezdeményezésekhez tartozó cselekvési tervre. A stratégiák készítésekor gyakran használt módszer, hogy a számos érinteni kívánt területet áttekintve, csoportokat képeznek és az összevonások után alakulnak ki a tényleges stratégiai pontok (főleg olyan esetekben, amikor akár több száz, esetleg ezret is meghaladó résztvevő elképzeléseiből formálódik a végső dokumentum). Így történt ez a jelenlegi IFLA (2019–2024) stratégia esetében is.

A stratégia szinte valamennyi pontját és kezdeményezését összefüggésbe lehet hozni a könyvtárárpítéssel, melyekből most csak a legjellemzőbbeket szeretném kiemelni.

1. A könyvtárak egységes hangjának megerősítése

- 1.1 Megmutatni a könyvtárak erősségét a fenntartható fejlődési célok elérésében;
[...]

- 1.4 Formálni a nyílt hozzáférés, a könyvtárak értéke, illetve a szellemi szabadság és emberi jogok kapcsán kibontakozó vitákat és a közvéleményt.

2. A szakmai gyakorlat fejlesztése és ösztönzése

- 2.1 Előállítani, kommunikálni és terjesztetni azokat a kulcsfontosságú forrásokat és professzionális anyagokat, amelyek a szakmát inspirálhatják;

[...]

- 2.3 Olyan szabványok, útmutatók és egyéb anyagok kidolgozása, amelyek hozzájárulnak hivatásunk magas színvonalához;

2.4 A könyvtári munkát segítő eszközök és infrastruktúra biztosítása.

3. *A könyvtári terület összekapcsolása és megerősítése*

4. *Az IFLA szervezetének optimalizálása*

[...]

4.2 A humán erőforrások és hálózatok hatékony mozgósítása.⁷

Mind a szervezetben és a szakmai közösségben rejlő erő, mind az aktuális nemzetközi irányok, mint például az *ENSZ 2030 Agenda (UN 2030 Agenda)*, illetve a *Fenntartható Fejlődés Célkitűzései (Sustainable Development Goals, SDGs)*, a kiemelt szabványok, útmutatók, módszertani segédeszközök és az innováció segítik és meghatározzák a jelen könyvtárépítészeti törekvéseit.

Könyvtáros szervezetek, társaságok a könyvtári épületekért

Az ebben a fejezetben ismertetendő tevékenységek, díjak, információforrások nemcsak azt a célt szolgálják, hogy jobban megismerhessük őket, hanem azt is lehetővé teszik, hogy általuk és az elismerések szempontrendszer alapján világos képet alkothassunk a könyvtárépítészeti új trendjeiről.

Az IFLA Library Buildings and Equipment Section

Az IFLA egyik nagy hagyományú szekciója a *Könyvtárépítési és Berendezési Szekció (Library Buildings and Equipment Section)*, mely kezdettől fogva komoly népszerűsítő, motiváló és segítő tevékenységével támogatja a könyvtári területet és teret biztosít a könyvtárosok és építészek párbeszédének is.

Útmutatókat fogalmaz meg, melyekben hol monografikus formában kifejtően⁸, hol csupán pár oldalban, de rendkívül célrátörően fogalmazza meg az alapelveket, az épületek külső és belső tervezésével kapcsolatos tudnivalókat, szempontokat.⁹ Bár útmutatói elsősorban a könyvtárosoknak készültek, de építészek, tervezők is haszonnal forgathatják. Ezek a kiadványok az új, 2019–2024 közötti stratégia 2. és 3. pontjához is igazodva szolgálják az IFLA tagságot, és mivel általában szabadon letölthetők – az IFLA szabványokkal, útmutatókkal kapcsolatos filozófiája miatt – az egész szakmát.

Az IFLA más szekcióival közösen pályázatokat ír ki, illetve ezek elbírálásában segítkezik. Így a *Public Library of the Year Award*¹⁰ (Az év közkönyvtára díj) és az *IFLA Green Library Award* (Az IFLA zöldkönyvtári díj) esetében, mely a *Public Libraries Section* (Közkönyvtárak Szekció) és az *ENSULIB (Environment, Sustainability and Libraries Special Interest Group – Környezetvédelem, Fenntarthatóság és Könyvtárak Különleges Érdeklődésű Csoport)* évenként kiosztott díja. A *Public Library of the Year Award* 2020-at idén nem osztották ki¹¹ a koronavírus-járvány miatt kialakult helyzetben, míg az *IFLA Green Library Award 2020* nyertesei között ott köszönthettük az *Óbudai Platán Könyvtár Ezüsthegyi Könyvtárát*.¹²

A szekció az évek során számos további publikációt jelentetett meg, melyek legtöbbje az *IFLA Publikációk Sorozatban* (*IFLA Publications Series*) jelent meg, esetleg önálló tanulmányként közölték. Tematikájuk széles határok között mozog a gyűjtemények helyigényének tervezésétől az új könyvtárak építéséig, a régi épületek korszerűvé alakításától az alacsony költségvetésű, magas minőségű tervezéstől a pihenést, találkozást és tanulást szolgáló terekig, a zöldkönyvtáraktól a gyerekkönyvtárakig; de megjelenik a könyvtár mint hely a XXI. században és az intelligens könyvtári épületek kérdése is.

A könyvtárépítészeti tanulmányozók számára igazi kincs az egyes IFLA konferenciákhoz és azok szatellit programjaihoz tartozó előadások elérhető PowerPointjai, vagy az ezekhez tartozó előadások írott változatai az *IFLA Library* repozitóriumban. Különösen fontos, bár kevésbé ismert forrásai a témának az évközi alkalmakon elhangzó előadások (pl. a 2020 márciusában Montréalban megrendezett szeminárium anyagait már megosztotta a szekció az érdeklődőkkel).¹³

Nemzeti egyesületek és szervezetek

A könyvtárépületek tervezése, kivitelezése, átalakítása komoly feladat, mely évtizedekre meghatározza, vagy legalábbis behatárolja egy intézmény infrastrukturális lehetőségeit. Számos országban ezért a nemzeti könyvtárakban, illetve a könyvtáros egyesületekben nyújtanak olyan tanácsadásokat, végeznek olyan kutatásokat, készítenek olyan útmutatókat, amelyekkel segíthetik a gyakorló szakembereket, hisz a nemzetközi anyagokat nem lehet teljes mértékben adaptálni, mert mindig vannak olyan nemzeti, sőt helyi adottságok, irányvonalak, követelmények, melyeket szintén szükséges megismerniük a könyvtárépítés előtt állóknak. A kiemelkedő modellként is szolgáló építészeti megoldásokat számos országban elismerik, díazzák, de ezek teljesség igényű felsorolására nincs lehetőség.

American Library Association és az American Institute of Architects

Az *American Library Association* (ALA – Amerikai Könyvtáros Egyesület) – mint közismert – a világ első és egyik legnagyobb könyvtáros egyesülete. Szervezetén belül több nagyobb, elsősorban szakterületi egyesület működik, köztük a *Library Leadership and Management Association*¹⁴ (LLAMA – Könyvtárvezetés és Menedzsment Egyesület), amely tevékenységéhez csatlakozva az American Institute of Architects (AIA – Amerikai Építészek Intézete) szakembereivel közösen, évente hirdetik meg a *Könyvtárépület Díjat* (AIA/ALA Library Building Award)¹⁵. A pályázók amerikai kötődésű könyvtárépítési és -tervezési projekttel jelentkezhetnek a világ bármely tájáról, és az elbírálásnál odafigyelnek arra is, hogy különböző nagyságú és típusú könyvtárakat díjazzanak. 2017-ben például így kapta meg ezt a rangos díjat a *Lett Nemzeti Könyvtár* (*National Library of Latvia, Rīga*), melynek építészei *Gunnar Birkerts Architects* és *Gelzis-Smits/Arbetips*¹⁶ voltak, bár természetesen döntően amerikai könyvtárak a kitüntetettek. Az LLAMA-n belül működik egy csoport (*Buildings and Equipment Community – Épületek és Berendezések Közösség*),

amelynek külön, célzott szakmai feladattal rendelkező személyzete van. Kiemelten foglalkoznak a könyvtáráépületek tervezésével, a belső terek kialakításával (enteriőr, bútorok, berendezések), a raktározás, tervezés, design, fejlesztés, működtetés, menedzsment és a disszemináció kérdésével is. Közvetlenül segítik a helyi vezetőket, virtuális és jelenléti találkozókat szerveznek, webszemináriumokat tartanak, projekteket fejlesztenek, miközben folyamatosan tájékoztatják az ALA szélesebb érdeklődésű tagságát is.

Australian Library and Information Association

Az 1937-ben alapított *Australian Library and Information Association*¹⁷ (ALIA – Ausztrál Könyvtári Egyesület) példamutató módon fogja össze az ország könyvtárosait és könyvtárait, számos főtitkárt és elnököt adott az IFLA-nak, és a könyvtáráépítészet terén is számos jó gyakorlattal rendelkezik. Az amerikai egyesülethez hasonlóan díjat alapított¹⁸ (*Australian Library Design Awards – Ausztrál Könyvtári Dizájn Díj*), melyet kétfévente adnak át a legjobb pályázóknak, akár a belső, akár a külső megjelenést, tervezést, funkcionális kialakítást/átalakítást jutalmazva. Három kategóriában hirdetnek győzteseket: közkönyvtár, felsőoktatási és iskolai könyvtárak, és egy negyedik díjat az egyesületi tagok szavazatai alapján osztanak ki. Érdekessége a díjkiosztásnak, hogy az átadás nem formális módon történik, hanem konferencia keretében, ahol a díjazottak bemutatkozása mellett számos más érdekes könyvtáráépítészeti és -tervezési témával kapcsolatos aktuális előadás is elhangzik. Az egyesület pályázatokkal, projektkiírásokkal segíti az épületek külső-belső tervezésével, átalakításával kapcsolatos szakmai gyakorlatot és ismereteket.

*Designing Libraries*¹⁹

Számos, egyesületek által támogatott oldal, szakfolyóirat létezik, melyek közül talán az angol *Museums, Libraries and Archives Council* (MLA – Múzeumok, Könyvtárak és Levéltárak Tanácsa) által 2004-ben alapított *Designing Libraries* oldal a legtöbb szolgáltatást és információt nyújtó, melynek partnerszervezetei elsősorban brit könyvtáros egyesületek²⁰, valamint a *LIBER Könyvtáráépítészeti csoportja* (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche – Association of European Research Libraries Library Architecture Group).²¹ A LIBER rendszeresen frissített oldalain nemcsak az újdonságokról számol be, hanem három nagy tematikus csoportba (tervezés és kivitelezés – bútorok, polcok, raktárak – technológia és innováció) is rendezi a könyvtárakról, szolgáltatókról szóló információkat. Inspiráló projektekről és esettanulmányokról számol be, külön választva a közkönyvtári és levéltári, az iskolai és a felsőoktatási könyvtári példákat.

Tervezés és kivitelezés – Calgary Public Library²²

Bútorok, polcok, raktárak – Oodi, Helsinki²³

Technológia és innováció – Krook Library, Ghent²⁴

1. ábra: A Designing Libraries című folyóirat rovatai

Könyvtárépületek tervezése és ezek irányai

A bemutatott nemzetközi elismerések, illetve díjak legtöbbje figyelembe veszi az új és a régi épületek átalakítása, akárcsak egy új enteriőr kialakítása után kapott eredményeket.

A helykihasználás, a funkciókhoz való igazodás szempontjából kétségtelenül egy jól megtervezett új könyvtárépület adja a leghatékonyabb megoldást. Amíg az új helyszínen elkészül az épület, addig a könyvtár működése a korábbi helyén zavartalan maradhat. Bár a megoldás jelentős többletkiadással is járhat, például a megvásárolandó földterület, a területfelmérés, eljárási költségek, berendezés és a költözés anyagi vonzata miatt, viszont maga az építkezés gyakran olcsóbb, mint egy meglévő, kész épület átalakítása. Az új könyvtárépülettel kapcsolatban fontos megjegyeznünk, hogy a társadalmi fejlődés egyik legbiztosabb pontja a könyvtárak támogatása, a könyvtárak sikeres működéséből eredő társadalmi mobilizáció, az elkötelezett polgári hozzáállás motiválása.

Egy előzőleg más célra használt épület átalakítása ritkán jelent gazdaságos megoldást, de néha előfordulhat. A legnehezebb, hogy a könyvtár igényeinek megfelelő épületet találjunk, és gyakran kompromisszumokat kell kötni. Ezek mértéke meghatározó a későbbi intézmény használhatósága tekintetében.²⁵ Újabban számos sikeresen átalakított épületben nyertek elhelyezést kiváló könyvtárak, például *Dokk1 Århus, Dánia* – a legnagyobb dán közkönyvtár, mely a világ legjobb közkönyvtára lett 2016-ban, de számos példa hozható arra, hogy hasonló helyszínt, például repülőteret, vasúti pályaudvart építettek át kiváló és ikonikus könyvtári intézménnyé.

A híres angol építész, *Harry Faulkner-Brown*, akinek könyvtárépületei szerte a világon ismertek, a nagykönyvtárakra vonatkozó könyvtárépítési tízparancsolatában a következőket fogalmazta meg:

- „Az ideális könyvtár legyen flexibilis, az új igényekhez alkalmazkodó alaprajzzal, szervezeti és funkcionális felosztással.
- A kompakt épület segítse a dokumentum, az olvasó és a személyzet mozgását.
- Az épület, illetve az azon belüli szolgáltatások megközelíthetősége kiemelt szempont.
- Az épület a későbbiekben bővíthető legyen, minimális bontással.
- Az állomány és az olvasók elhelyezésének variálhatósága nemcsak esztétikai, hanem felhasználói szempontokat is szolgáljon.
- Az épület egyszerű felépítése, a dokumentumok és az olvasók szervezett elhelyezése az igényekhez alkalmazkodjon.
- A kényelmes környezet hozzájárul a hatékonyság növekedéséhez.
- Az állandó környezeti feltételek fenntartása a dokumentumok állagának megővéséhez szükséges.
- A gyűjtemény biztonsága, az olvasók viselkedésének felügyelete a könyvtárak működésének egyik alapeleme kell, hogy legyen.
- Végezetül, a könyvtár legyen gazdaságos, a pénzügyi és személyzeti szempontból minimális építési és fenntartási költséggel.”²⁶

Faulkner-Brown századfordulót megelőző időszakban született elvei ma is érvényesek, bár számos további szemponttal gyarapodott a felsorolás és a hangsúlyok is eltolódtak. Ma így jellemezhetjük az ideális könyvtárat:

- *közösségi tér* – társadalmi kezdeményezések eredményeként létrejött közösségi színtér, ahol a településen vagy környezetében élő állampolgárok és csoportjaik, közösségeik lehetőséget kapnak különböző szabadidős és művelődési tevékenységek gyakorlására. (A könyvtár vonatkozásában használatos még a találkozóhely, illetve a harmadik hely fogalma is.²⁷⁾;
- *funkcionális* – jól működő, magas minőségű szolgáltatásokat nyújtó, esztétikus megjelenésű, tartós, inspiráló környezet, felhasználóbarát, a felhasználót a központba helyező;
- *adaptálható* – alkalmazkodó-alkalmazható;
- *hozzáférhető* – elérhető mind fizikálisan, mind virtuálisan, mind mentálisan. Fejlett és megfelelő információs technológiával bír;
- *variálható* – igény szerint tanuló- vagy kutatóhely, különböző média használható. Különböző zajszintű terekkel rendelkezik, alkalmas a hangosabb tevékenységek, megbeszélések, de az elmélyült munkavégzésre szolgáló tevékenységekre is;
- *interaktív* – jól szervezett tér, mely lehetőséget teremt a használók és szolgáltatásaik interakciójára;
- *konduktív* – hatásával és megjelenésével segíti a könyvtár küldetésének teljesítését; az identitás erősítését; a város és a közösség szellemiségével való azonosulást;
- *környezettudatos, gazdaságos, fenntartható* – természetes megvilágítású a nappali időszakban és biztosított a természetes szellőzés, de szükség esetén légkondicionálás is lehetséges;
- *biztonságos és nyugodt* – kulturális központ, mely megjelenésével is formálja a művészeti- és esztétikai ízlést. Biztosítja a dokumentumok, az állomány megőrzését; a használók és könyvtárosok biztonságát, például adatbiztonság, az információk megőrzése stb.;
- *hatékony és eredményes* – a felhasználóképzéshez, valamint az elektronikus szolgáltatásokhoz helytel, technikával és felkészült személyzettel bír;
- *össztűnő, merész* – határozott hely, mely megfogja a használók képzeletét és tükrözi az intézmény szellemét.²⁸

Ahhoz, hogy egy sikeres, új épületet tervezzünk, elengedhetetlen, hogy a helyi könyvtárosok erős jövőképpel és küldetéssel rendelkezzenek és ezzel a küldetéstudattal a tervezés valamennyi folyamatában aktívan közreműködjenek. Így a könyvtár olyan tér, amely elegye minden olyan tradicionális és elektronikus szolgáltatásoknak, melyek fontosak a jelen és a jövő közössége számára is. Az aktuális trendek talán legjobban az előbb felsorolt díjak kiírásaiban, és a díjazottak kiemelésében figyelhetők meg.

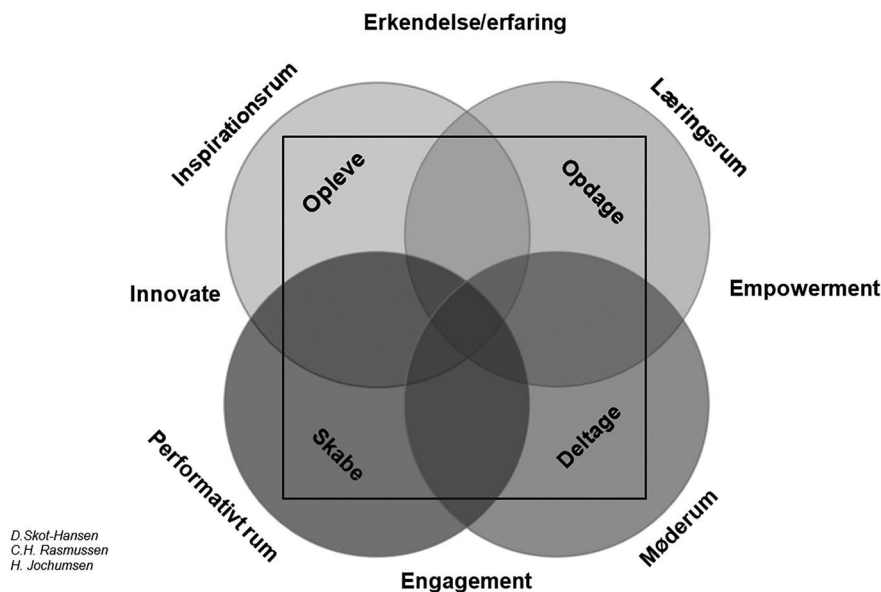
Az IFLA/*Systematic Public Library of the Year 2020* felhívásában például a következő szempontokat találjuk:²⁹

- *A környezettel és a helyi kultúrával való kölcsönhatás* – A városi táj, környezet láthatósága, az üres terek szerepe. Lehet-e a könyvtár a helyi közösség nappalija, amely mindenki számára elérhető?

- *Architektúri megoldások minősége* – Minden térnek van-e egyértelmű funkciója és logisztikája. Hogyan jelennek meg az építészeti elvek, a személyes terek a különböző szinteken?
- *Rugalmasság* – Hogyan tervezték az egyes helyiségeket, inspirálóak-e a terek, támogatják a használók és könyvtárosok új ötleteit, kezdeményezéseit (pl. markerspace, workshops), van-e szinergia a különböző helyek között?
- *Fenntarthatóság* – A fenntarthatóság elve a források kezelésében, a helyi és természetes anyagok felhasználása, új energiaforrások.
- *Tanulóterek* – Különböző tanulást segítő és motiváló terek jelenléte figyelembe véve az egyes korosztályok és igények eltérő tanulási szükségleteit. Hogyan kapcsolódnak az egyes tanulói terek a könyvtár többi részéhez?
- *Digitalizálás* – Hogyan integrálódik a digitális kommunikáció és hozzáférés, a módszerek és mobiltechnológia a könyvtári terekbe? Tervezés, esztétika, interakció. A digitalizáció innovatív és kreativitásra ösztönző hatása az épületen belül.

A Four-Space modell

A trendek egyik leggyakrabban használt gyakorlati megvalósulása a *Four-Space* modell, amelynek jellemzői megtalálhatók a legtöbb mai könyvtárban. A *tanulás – inspirálás – alkotás – találkozás* négyese megjelenik az épületek belső funkcionális felosztásában és a rájuk épülő szolgáltatások is e modell szerint tagolódnak. Közkönyvtárak esetében leggyakrabban a dániai *Aarhus Dok1*-ét, valamint *Roskilde*t szokás említeni inspiráló példaként.

2. ábra: A Four-Space modell³⁰

A modellt *Dorte Skot-Hansen*, *Casper Hvenegaard Rasmussen* és *Henrik Jochumsen* dolgozta ki. A módszer az értékteremtésre koncentrál, melynek elemei a következők: az információelérés helyett hatékonyság; a könyvtár mint harmadik hely eszméjének megjelenése, figyelem az emberekre, a partnerségre és az együttműködésre; a tanulás és az információs műveltség támogatása, sokszínű, változatos könyvtár, speciális szolgáltatásokkal. A proaktív könyvtári modellt megvalósítva, és a könyvtár fogalmának újraértelmezésével inspirációt nyújt a felhasználóknak, akik többé nem passzív elemei a rendszernek. A felhasználók már nem csak tudást akarnak, hanem megtapasztalást. Nem megszerezni akarnak információt, hanem előállítani. Az elmélyült tanulásra vagy a csoportos munkára egyaránt adott a lehetőség: mindenütt multimédia pontok, számítógépek, összetelható, mozgatható bútorok találhatók.

Konkrét példák

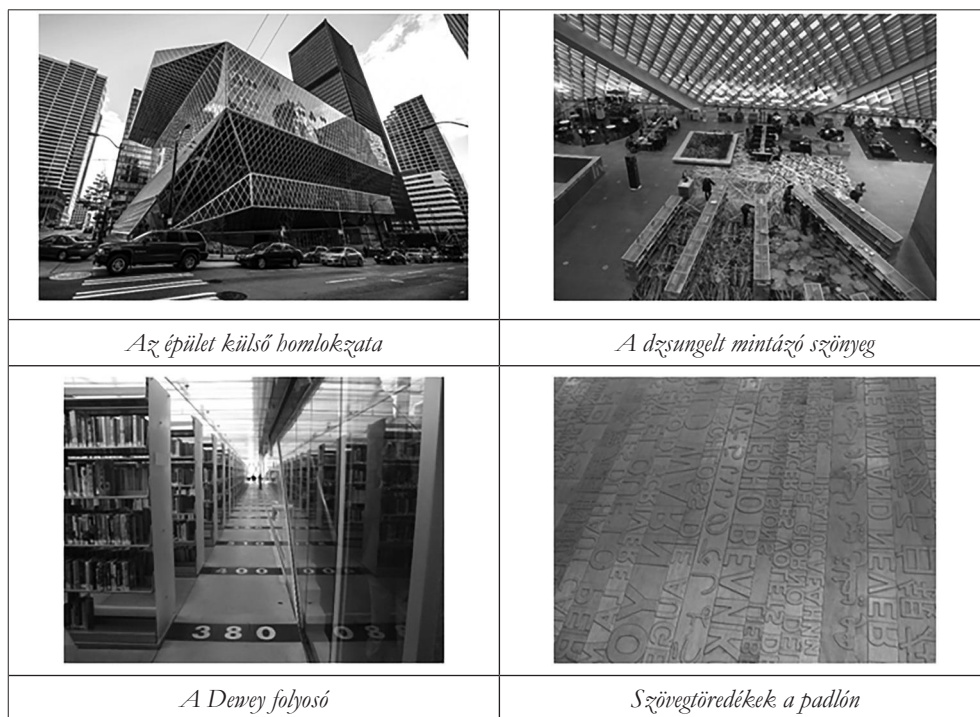
Az előzőekben említett díjakkal elismert könyvtárak sora jól illusztrálja az eddig bemutatott könyvtári és könyvtárépítészeti trendeket. Bővebb ismertetésük sajnos túlmutatna jelen tanulmányunk terjedelmi keretein, ugyanakkor nem lenne teljes az írás a trendek megvalósulásának megidézése nélkül. A következő rész bevallottan szubjektív válogatás, melyben igyekeztünk bemutatni néhány általánosan is jellemző, de egyben egyedi, kevésbé ismert, úttörő jellegű épületet, könyvtárbelsőt.³¹

Seattle Public Library

A 2004-ben átadott *Seattle Public Library*³² épülete számos építészeti díjat elnyert, és talán a világ legtöbbet hivatkozott könyvtári épülete. Szolgáltatásai példaadók, szerepe a közösség életében meghatározó. Honlapja 16 nyelven érhető el, szolgáltatásait 21 nyelven nyújtja. Az épület *Rem Koolhaas* és *Joshua Prince-Ramus* tervei alapján készült, messzemenően figyelembevétel a környezetvédelmi szempontokat.

Jellemzői: a látványos megjelenés mellett a forma a gazdaságos üzemeltetést is szolgálja (színek, pergolaszerű borítás, természetes megvilágítás, árnyékolás). Elkülönülő, funkcionális, variálható terek, átlátható szerkezet, a tájékozódást segítő felépítés. Helyi identitást motiváló részek kialakítása (pl. hatalmas fal az adományozókról, az építést támogatókról). Művészeti alkotások, esztétikus belső, a küldetés szimbolikus megjelenítése. Különböző nyilvánosságú színterek, zárt és nyitott elhelyezés a céloktól függően és a felhasználók célzott csoportjai számára (pl. fiatalok, kisgyermekesek, tanulók stb.), mindenhol akadálymentes megközelítés. Többféle, a felhasználóképzést segítő rendszer (pl. automatikus, több nyelven is működő érintőképernyős tanfolyam). Automatikus könyvkölcsönzés és -visszavétel a nap 24 órájában. Az RFID rendszer használata, amely ma már szinte megkerülhetetlen a könyvtárak számára. Célzott szolgáltatások az esélyteremtés érdekében. A belső terek számos üzenetet hordoznak, például az ipari technológiára utaló sárga mozgólépcsők mellett az egyik földszinti tér a dzsungelt

mintázza. A négyszáz számítógépen túl a klasszikus, hagyományos telefonfülkék is érdeklődést keltenek. A fogadótér padlózatán az interkulturális közösség számos nyelvének szövegtörödékei jelennek meg, ezzel is biztatva az embereket anyanyelvük használatára és kultúrájuk ápolására. Ikonikus elem a *könyvszpirál* vagy a *Dewey Tízedes Osztályozást* megjelenítő folyosó. Az épület igazi turisztikai látványosság is, ahol a látogatók azonnal igénybe vehetik a tereket, ezzel is növelve az amúgy is nyüzsgő közösséget.

3. ábra: Seattle Public Library

Zöld gondolat – Zöld könyvtárak

A zöld könyvtárak egyre szaporodó száma mutatja, hogy igazi sikertörténetről van szó, mely áthatja a társadalmi folyamatokat és az egyén szintjétől a közösségi épületekig megtalálható. Nem kizárólag a gazdaságos működtetés és nemcsak a fenntarthatóság szempontjai játszanak szerepet a térhódításban, hanem ezen túlmenően filozófiai elvek, a személyes és társadalmi felelősségérzet, a következő generációk nevelése, illetve az innováció igénye is meghúzódik a jelenség mögött.

A korábban ismertetett *IFLA ENSULIB Különleges Érdeklődésű Csoport* által 2016-ban alapított Zöld könyvtári díj érdekessége, mely egyúttal nagy dicsőség is nekünk, hogy 2018-tól minden évben volt magyar díjazott (2018-ban a tatabányai *József Attila*

Megyei és Városi Könyvtár, 2019-ben a kiskunfélegyházi *Petőfi Sándor Városi Könyvtár*, 2020-ban az *Óbudai Platán Könyvtár Ezüsthegy Könyvtára*). A szingapúri könyvtárak élenjárói a zöld könyvtári gondolatnak. A *Szingapúri Nemzeti Könyvtár* gyermekkönyvtára (4. ábra) újrahasznosított anyagok beépítésével vált közismertté, emellett tereit a modern funkcionális, az egyes korosztályok önálló tevékenységének motiválása, a modern technika, az esztétikus megjelenés jellemzi.

A környezetvédelem és a gazdaságos energiafelhasználás egyik legszebb példája az új-zélandi Auckland egyik szigetén fekvő *Waikeke Library* volt, ahol a 40 fokos nyári hőség ellenére, mégis kellemes hőmérséklet fogadta a látogatót, melyet egy remekül megtervezett légmozgás rendszernek köszönhetünk. A levegő áramoltatását nem csak a huzatot biztosító nyílások, hanem ezek formája és az áram nélkül működő keringető alakzatok biztosították.

	
<p><i>A Szingapúri Nemzeti Könyvtár gyermekkönyvtára</i></p>	<p><i>Jurong Regional Library, Szingapúr</i></p>
	
<p><i>Waikeke Library, Új-Zéland</i></p>	<p><i>Waikeke Library, Új-Zéland</i></p>

4. ábra: Zöld könyvtári példák

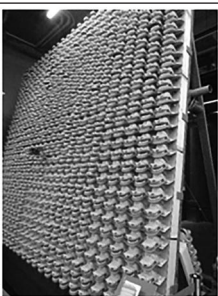

Funkcionális terek

A könyvtár fogalmának átalakulása talán legjobban a terek újraértelmezésében érhető tetten. A felhasználók motiválása, aktív cselekvésre ösztönzése mindenütt jelen van. A klasszikus könyvtári szolgáltatásokat jól kiegészítik az aktuális trendeken alapuló kezdeményezések, és a helyi igényekre és tradíciókra fókuszáló ötletek mind az online, mind az offline térben.

A markerspace gondolat, a kreativitásra és alkotásra ösztönző speciális könyvtári tér éppúgy jelen van az egyetemi könyvtárakban, mint a közkönyvtárakban. A *Te Whare Pukapuka* aucklandi egyetem könyvtárában³³ az anyagok újrahasznosítása a cél, elsősorban térplasztikák formájában. Speciálisan a kreativitás fejlesztésére hozták létre egy projekt kapcsán a thaiföldi *Thailand Creative & Design Centert* (TCDC)³⁴, mely egy kiállítóter és egy modern könyvtár multifunkciós együttese. Az intézmény a tervezéstől a kivitelezésig támogatja a kreatív és művészi ötletek megvalósítását, segíti a felhasználókat a 3D-s és UV nyomtatótól a különböző anyagokig (papír, textil, bőr, sőt építő anyag is), az eszközöktől a megmunkáláshoz szükséges hely biztosításáig. A látogatókat lenyűgöző egyik fal az úgynevezett okos sárkányok fala, mely érzékelni képes a rászzegeződő tekinteteket, és azok a sárkányok kelnek életre, melyekre éppen nézünk. A kész, nagyobb alkotások elsősorban a közvetlen környezet szépítését szolgálják.

A kreativitást nem csak a manuális tevékenységre vonatkozóan lehet (sőt, kell is) ösztönözni. A *Bank of Thailand* könyvtárában például egyedileg kialakított kisebb, nagyobb terek adnak segítséget. A *Little Genius* nevű helyiség a mindennel felszerelt kis kutató szobája, a *Knowledge Bank* térben pedig a legfontosabb információforrásokat lehet elérni, és ide sorolható az okos fallal körülvett menedzsment szoba is.

	
<i>A Te Whare Pukapuka Library</i>	<i>Thailand Creative & Design Center – olvasóterem</i>
	
<i>Thailand Creative & Design Center – az okos sárkányok fala</i>	<i>Bank of Thailand – menedzsment szoba</i>

5. ábra: Kreativitásra ösztönző funkcionális terek

Klasszikusan a funkcionális terek közzé sorolhatjuk az olyan belső tereket, melyek az egyes korosztályokat és a nekik nyújtott szolgáltatásokat célozzák meg, és amelyek sokat változtak az idők során: színeesebbek, kényelmesebbek, szabadon alakíthatók, hívogatók lettek. A hagyományos ülőalkalmatosságok szerepét formatervezett elemek, lépcsők, zsákok, intimitást sugárzó sarkok és idomok vették át.

Csak azonosulni tudunk *Silvia Stasselova* megállapításával: „A 21. század az információ koraként ismert, de a könyvtári terek reneszánszát is elhozta minden könyvtárhasználónak...”³⁵ Ennek mi, könyvtárosok, használók és látogatók vagyunk a nyertesei.

Jegyzetek és irodalom

1. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Az élet minősége. Könyvtárosok a társadalom szolgálatában. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 26. évf. 8. sz. 2017. 3–5. p.
2. IFLA trendek – röviden. Budapest, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 2017. 20 p. Forrás: http://mke.info.hu/wp-content/uploads/2017/10/iflatrendek_roviden_V6.pdf [2020. június 1.]
3. IFLA trend report update. The Hague, IFLA, 2019. Kivonat. Forrás: https://trends.ifla.org/files/trends/assets/documents/ifla_trend_report_2019.pdf [2020. június 1.]; Uncertainty, innovation, opportunity: IFLA launches trend report update 2019. Forrás: <https://www.ifla.org/node/92721> [2020. június 1.]
4. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Könyvtáros életpálya, tudatos karrierépítés. In: Kiszl Péter – Boda Gáborné Köntös Nelli (szerk.): Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2016. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információ-tudományi Intézet, 2017. 89–98. p.
5. IFLA Presidents. Forrás: <https://www.ifla.org/annual-conference/past-ifla-presidents> [2020. június 1.]
6. IFLA Strategy 2019–2024. Forrás: <https://www.ifla.org/strategy> [2020. június 1.]
7. Uo.
8. IFLA library building guidelines: developments & reflections. The Hague, IFLA, Munich, K.G. Saur, 2007. Forrás: <https://doi.org/10.1515/9783598440373> [2020. június 1.]
9. Questionnaire on post-occupancy evaluation of library buildings. Forrás: https://www.ifla.org/files/assets/library-buildings-and-equipment/Publications/poe_final_version.pdf [2020. június 1.]; Key issues in building design. Forrás: <https://www.ifla.org/files/assets/library-buildings-and-equipment/Publications/key-issues-in-building-design-en.pdf> [2020. június 1.]
10. A díj nyertesei bemutatkoznak a The Danish Agency for Culture Model Programme for Public Libraries program oldalán, ilyen módon is szponzorálják az elismerést, míg az anyagi alapokat a Systematic Group biztosítja. Forrás: <https://modelprogrammer.slks.dk/en/before-you-begin/intro> és <https://systematic.com/library-learning/awards/public-library-of-the-year> [2020. június 1.]
11. Public Library of the Year Award 2020 cancelled - but some good news too! Forrás: <https://www.ifla.org/node/93022?og=61> [2020. június 1.]

12. IFLA Green Library Award 2020 Winners Announced. Forrás: <https://www.ifla.org/node/92963?og=479> [2020. június 1.]
13. Placemaking, purposing and partnerships - Presentations now available. Forrás: <https://www.ifla.org/node/93063?og=61> [2020. június 1.]; A montreáli szeminárium diái. Forrás: https://www.slideshare.net/CathalMcCauley1?utm_campaign=profiletracking&utm_medium=sssite&utm_source=ssslideview [2020. június 1.]
14. Library Leadership and Management Association. Forrás: <http://www.ala.org/llama/llama-committees-and-member-groups> [2020. június 1.]
15. AIA/ALA Library Building Awards. = American Libraries Magazine. Forrás: <https://americanlibrariesmagazine.org/tag/aiaala-library-building-awards> [2020. június 1.]
16. AIA/ALA Library Building Awards 2017. Forrás: <https://americanlibrariesmagazine.org/2017/09/01/aiaala-library-building-awards-2017> [2020. június 1.]
17. Australian Library and Information Association. Forrás: <https://www.alia.org.au> [2020. június 1.]
18. Australian Library Design Awards and Conference 2019. Forrás: <https://www.alia.org.au/awards/australian-library-design-awards-and-conference-2019> [2020. június 1.]
19. Designing Libraries. Forrás: <http://www.designinglibraries.org.uk/index.asp?PageID=1> [2020. június 1.]
20. CILIP – Chartered Institute of Library and Information Professionals; SCONUL – Society of College, National and University Libraries; SLA – School Library Association. Forrás: <http://www.designinglibraries.org.uk/index.asp?PageID=14> [2020. június 1.]
21. LIBER Library Architecture Group. Forrás: <https://libereurope.eu/strategy/research-infrastructures/architecture> [2020. június 1.]
22. Designing Libraries. Tervezés és kivitelezés – Calgary Public Library. Forrás: <http://www.designinglibraries.org.uk/index.asp?PageID=1431> [2020. június 1.]
23. Designing Libraries. Bútorok, polcok, raktárak – Oodi, Helsinki. Forrás: <http://www.designinglibraries.org.uk/index.asp?PageID=1566> [2020. június 1.]
24. Designing Libraries. Technológia és innováció – Krook Library, Ghent. Forrás: <http://www.designinglibraries.org.uk/index.asp?PageID=1460> [2020. június 1.]
25. REPKÉNYINÉ NAGY Edit: Könyvtárépítési útmutató. Forrás: <http://ki.oszk.hu/content/konyvtarepitesiutmutato> [2017. június 1.]; <https://www.yumpu.com/hu/document/read/17732808/konyvtarepitesi-utmutato-vazlat-konyvtari-intezet> [2020. június 1.]
26. FAULKNER-BROWN, Harry: Design criteria for large academic libraries. In: World Information Report 1997/98. Paris, UNESCO, 1998. 257–269. p. Forrás: <https://silo.tips/download/9-8-u-n-e-s-c-o-p> [2020. június 1.]
27. OLDENBURG, Ray: The great good place: cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community. New York, Marlowe & Company, 1999.
28. MCDONALD, Andrew: The ten commandments revisited: the qualities of good library space. = LIBER Quarterly, Vol. 16. No. 2. 2006. Forrás: <http://doi.org/10.18352/lq.7840> [2020. június 1.]
29. Call for IFLA/Systematic Public Library of the Year 2020 is open! Forrás: <https://www.ifla.org/node/92844> [2020. június 1.]
30. Four-Space modell. Forrás: <https://modelprogrammer.slks.dk/en/challenges/zones-and-spaces/the-four-space-model-by-henrik-jochumsen> [2020. június 1.]

31. Az ebben a részben bemutatott képek saját felvételek, a forrást csak abban az esetben közlöm, ha más által készített képet használok fel illusztrációként.
32. Seattle Public Library honlapja. Forrás: <https://www.spl.org> [2020. június 1.]
33. Te Whare Pukapuka Library honlapja. Forrás: <https://www.wananga.com/library.html> [2020. június 1.]
34. Thailand Creative & Design Center honlapja. Forrás: <https://web.tcdc.or.th/th> [2020. június 1.]
35. STASSELOVÁ, Silvia: The modern architecture of university library buildings – an effective marketing tool?. In: Kiszl Péter – Boda Gáborné Köntös Nelli (szerk.): Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2016. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2017. 47–55. p.

Barátné Hajdu Ágnes – az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnöke, az UDCC (Egyetemes Tizedes Osztályozás Konzorciuma) Végrehajtó Bizottságának tagja, az ISKO (Tudásszervezés Nemzetközi Társasága) Tudományos Tanácsadó Testületének tagja, az IFLA (Könyvtáros Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége) Igazgatótanácsának tagja 2015–2019 között. Kutatási területe – többek között – az osztályozás episztemológiai kérdései és az információ vizualizálása. ORCID: 0000-0002-6774-5440